
Механізм держави у контексті прав людини в умовах інформаційного суспільства

Григорій Юрійович Каніщев

Кафедра права, Гуманітарно – правовий факультет, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». Харків, Україна
ORCID 0000-0001-6032-8778

Для цитування цієї статті:

Каніщев Григорій Юрійович. Механізм держави у контексті прав людини в умовах інформаційного суспільства. International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy. Vol. 3, No. 1, 2024, pp. 9-19. doi: 10.46299/j.isjpp.20240301.02.

Надійшла до редакції: 03 січня 2024 р.; **Схвалено:** 31 січня 2024 р.;

Опубліковано: 01 лютого 2024 р.

Анотація: у статті аналізуються зміни, що відбуваються в державному механізмі у зв'язку зі становленням і подальшим розвитком інформаційного суспільства. Подано визначення інформаційного суспільства як системи людських відносин в умовах стрімкого розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій. Зазначається, що становлення та подальший розвиток інформаційного суспільства зумовлює проблему пристосування (адаптації) до нього всіх сторін життєдіяльності людини. Стверджується, що така адаптація стосується, зокрема, політичної системи людства. Перш за все, його головного елементу – держави. Її подальша еволюція в умовах інформаційного суспільства тісно пов'язана з мережевим управлінням. Тобто системою горизонтальних зв'язків між окремими елементами держави, а також держави з двома іншими елементами політичної системи суспільства – громадянським суспільством і місцевим самоврядуванням. Проблема мережевого управління як запоруки успішного функціонування політичної системи пов'язана з поняттям «механізм держави». При цьому механізм держави фактично ототожнюється з мережевим управлінням. Механізм держави, у свою чергу, розглядається як система, що складається з наступних трьох елементів: а) державного апарату (бюрократії); б) участі громадян в управлінні державними справами; в) комунікації (насамперед електронної) громадян і держави. Таке трактування поняття «механізм держави» та ототожнення його з мережевим управлінням пов'язане зі змінами, які вносить інформаційне суспільство у функціонування держави як політичного інституту. На прикладі України розглядається державне законодавство про комунікацію громадян і держави. Це закони України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян». Подальший розвиток держави в умовах інформаційного суспільства з урахуванням мережевого управління пов'язаний з дослідженням різноманітних форм державного правління та державного устрою: полікратії, монократії, унітарної та федеративної держави (федерації). Звертається увага на важливість державного механізму в умовах полідержави: унітарної або федеративної держави, що включає території (регіони) з різним політико-правовим статусом. Зазначається, що проведення подальших досліджень у цьому напрямку є актуальним і необхідним науковим пошуком.

Ключові слова: механізм держави, права людини, інформаційне суспільство.

1. Вступ

Дослідження механізму держави є важливою науковою проблемою у галузі теорії та історії держави і права. Адже з моменту появи перших держав і до сьогодні держава була (а ми впевнені, що і надалі буде) головним елементом політичної системи суспільства. Остання у свою чергу, складається вважаємо, з трьох наступних елементів: держави, громадянського суспільства і місцевого самоврядування. Провідне значення держави серед інших елементів політичної системи суспільства обумовлене на нашу думку, наступними властивостями держави як політичної інституції. По – перше, це позиціонування держави як політичного союзу громадян, який виражає їхні спільні інтереси. По – друге, це публічна влада, обов'язкова для всіх громадян відповідної держави, а також для громадян інших держав та осіб без громадянства, що перебувають на території держави на законних підставах. Саме через вищезгадану роль держави у суспільстві важливим є дослідити механізм держави. Тобто систему установ державної влади та їх взаємозв'язки між собою і з громадянським суспільством і місцевим самоврядуванням.

2. Об'єкт і предмет дослідження

Об'єктом дослідження є механізм держави. А саме, три його складові: а) державний апарат (бюрократія); б) участь громадян в управлінні державними справами; в) комунікація держави з громадянами.

Предметом дослідження є еволюція механізму держави в умовах постіндустріального, інформаційного суспільства. Увага при цьому приділяється елементам механізму держави за умови процесу інформатизації: появи й широкого застосування інформаційно – комп'ютерних технологій у діяльності механізму держави. Це громадські ради при органах публічної влади та інформаційні служби у складі суб'єктів інформаційних відносин, а також право на інформацію, що на нашу думку, найбільш відповідає особливостям розвитку інформаційного суспільства.

3. Мета та задачі дослідження

Метою статті є дослідження еволюції механізму держави в умовах постіндустріального, інформаційного суспільства. Визначена мета дослідження обумовила постановку і розв'язання таких задач: аналіз змісту поняття механізм держави та причин еволюції цього поняття у інформаційному суспільстві; розкриття нових, порівняно із попередньою епохою індустріального суспільства (коли поняття «механізм держави» власне, й сформувався) елементів механізму держави; розкриття напрямку еволюції сучасної держави у зв'язку із змінами у механізмі держави у постіндустріальну епоху; з'ясування законодавчої бази для цієї еволюції у законодавстві сучасних держав; аналіз історичного досвіду державотворення з метою з'ясування його цінності для еволюції сучасної держави у постіндустріальну епоху.

4. Аналіз літератури

Окремими аспектам та проблемним питанням функціонування механізму держави в Україні та інших країнах приділяли увагу К. Г. Волинка, Н. В. Пильгун, О. І. Косілова, В.В. Сімутін та інші дослідники. У працях цих та інших дослідників приділено увагу наступним моментам, що стосуються питанням ефективного функціонування механізму держави в умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства: а) визначення поняття «механізм держави»; б) відзначення проблеми його еволюції в умовах постіндустріального суспільного розвитку; в) звертається увага на механізм держави як легітимну і легалізовану систему. Тобто

таку, що визнана народом держави і діє на основі її меж права; г) здійснено класифікацію механізму держави у залежності від його відкритості або закритості.

Усі вищезгадані аспекти досліджень державного механізму мають вагомe значення для подальшого дослідження еволюції механізму держави в умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства, що й обумовило актуальність обраної теми.

5. Методи досліджень

У дослідженні застосовано філософські, загальнонаукові та спеціальні методи. Це дало змогу забезпечити правовий аналіз механізму держави, процесу еволюції державного механізму в умовах постіндустріального, інформаційного суспільства. Так, для визначення ролі держави у житті суспільства застосовано філософські методи аналізу і синтезу. Для узагальнення досвіду розвитку держав застосовано загальнонаукові методи дослідження: опис, узагальнення, пояснення і класифікацію. Спеціальні методи – юридичного аналізу та юридичного конструювання – застосовано для аналізу законодавства України щодо комунікації влади з громадянами під час здійснення управлінської діяльності у сучасних умовах.

6. Результати досліджень

«Механізм держави» є узагальненням спільних рис, притаманних державним утворенням різних видів і форм управління [1, с. 46; 2, с. 63; 3, с. 92; 4, с. 54] У зв'язку із зазначеним вище доцільним є проблема розкриття змісту терміну «механізм держави». Наявність цієї проблеми пояснюється зміною поглядів на механізм держави на межі ХХ – ХХІ ст. Тобто у період формування постіндустріального, інформаційного суспільства. Класичне уявлення про механізм держави – це апарат держави (бюрократія) [1, с. 47]. Не заперечуючи цього факту, зазначаємо, що під впливом формування й подальшого розвитку постіндустріального суспільства складовими механізму держави крім державного апарату чим далі, тим частіше вважають: а) підприємства, установи, організації як державної, так і недержавної форми власності, на які тимчасово (за контрактом із державою) покладено частину державних функцій; б) інформаційні контакти громадян і держави; в) участь громадян в управлінні державними справами як окремі самостійні сегменти механізму держави [5, с. 79; 6]. Поява вищезгаданих нових самостійних сегментів механізму держави, так само, як і доповнення державних організацій організаціями недержавної форми власності викликані вважаємо, такими особливостями постіндустріального (інформаційного) суспільства:

1. «Роздержавленням» суспільного життя у сенсі делегування частини функцій держави недержавним (за формою власності) підприємствам, установам і організаціям;
2. Посиленням обсягу інформаційної діяльності у суспільстві у сенсі обміну інформацією між державою і громадянами;
3. Посиленням політичної участі громадян в управлінні державою через два попередні згадані фактори [7. с. 108 – 109].

Все це ставить питання щодо еволюції механізму держави у постіндустріальну епоху у напрямку мережевого управління. Електронний підручник пропонує таке визначення цього явища: «мережеве управління – сучасний підхід до розуміння публічного управління як системи, побудованої на переході від ієрархічного управління до управління за допомогою переговорів, узгодженні інтересів, кооперації державних, суспільних, приватних, змішаних структур, покликаних задовольняти суспільні інтереси та вирішувати суспільні завдання» [8].

Виходячи із зазначеного вище, вважаємо за необхідне визначити державний апарат (бюрократію) як основу державного механізму, яка звичайно, буде зберігатися і у постіндустріальному (інформаційному) суспільстві. І взагалі, буде існувати стільки, скільки буде існувати й сама держава як явище.

Втім, це не означає змін у функціонуванні цієї основи під впливом інформаційного суспільства. А саме: управлінський апарат (бюрократія) стає частиною більшої – мережевої – управлінської системи, що включає як інших державних, так і недержавних суб'єктів.

Таке становище бюрократії у свою чергу, призводить до появи у її складі наступних елементів: а) громадських рад при органах публічної влади всіх рівнів [9]; б) інформаційних служб та/або посадових осіб, відповідальних за зв'язки державного апарату із громадськістю [10, с. 10]. Так, відповідно до статті 3 «Типового положення про громадську раду при центральному, місцевому органі виконавчої влади», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 1378 від 15 жовтня 2004 р., основними завданнями громадської ради є сприяння реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами (на виконання статті 38 Конституції України), а також забезпечення врахування громадської думки у процесі підготовки та організації виконання рішень центральних і місцевих органів виконавчої влади [9; 11]. Для подальшого розвитку постіндустріального (інформаційного) суспільства в Україні велике значення вважаємо, має стаття 5 «Положення...», відповідно до якої громадські ради мають право «отримувати в установленому порядку від відповідного органу виконавчої влади інформацію, необхідну для своєї роботи» [9].

Що стосується інформаційних служб (підрозділів) в органах публічної влади (державної влади і місцевого самоврядування), то їхня діяльність є невід'ємною складовою частиною інформаційного забезпечення управлінської діяльності. Тобто комплексу робіт із надання своєчасної, достовірної та повної інформації суб'єкту управління із заданою періодичністю [10, с. 11]. На підставі цього можна стверджувати, що у постіндустріальному (інформаційному) суспільстві інформаційна служба органу (установи) публічної влади є справжнім «нервом» управлінської діяльності.

Зв'язок роботи інформаційних служб органів публічної влади і громадських рад при цих органах є очевидним. Через громадську раду інформаційна служба отримує інформацію, необхідну для ефективного функціонування публічної влади. Через інформаційну службу громадська рада підтримує контакт із публічною владою, що є запорукою її успішної діяльності.

Інформаційне забезпечення управлінської діяльності у свою чергу, є неможливим без процесу інформатизації. А саме, процесу широкомасштабного використання інформаційних технологій у всіх сферах соціально-економічного, політичного і культурного життя суспільства з метою підвищення ефективності використання інформації і знань для управління, задоволення інформаційних потреб громадян, організацій і держави і створення передумов переходу держави до інформаційного суспільства [10, с. 11].

Діяльність інформаційних служб органів публічної влади і громадських рад потребує правових норм, які регулюють інформаційні права людини. Для розгляду проблеми ефективності функціонування механізму держави в умовах інформаційного суспільства інформаційні права людини є важливими з наступної точки зору: саме дотримання прав людини визначало, визначає і буде надалі визначати зміст діяльності публічної влади. а отже, й ефективність механізму держави. В Україні до таких нормативно – правових актів належать, зокрема закони України «Про інформацію», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації» [12; 13; 15].

У Законі України «Про інформацію» важливими для розгляду проблеми інформаційних прав людини є на нашу думку, наступні правові норми. Спочатку вважаємо за потрібне звернути увагу на статтю 5, що визначає право на інформацію як «можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів» [12]. Принципово важливою для ефективного функціонування механізму держави ми вважаємо частину другу цієї статті. Адже тут зазначається, що реалізація вищезгаданого права не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси

інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [12]. Саме неухильне дотримання цієї норми і є вважаємо, найпершою умовою ефективного функціонування механізму держави в умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства. Оскільки саме держава у першу чергу є запорукою дотримання прав і законних інтересів її громадян. Далі це стаття 4, яка визначає об'єкт інформаційних відносин – інформацію, а також суб'єктів цих відносин: фізичних і юридичних осіб, об'єднання громадян та суб'єктів владних повноважень [12]. Значення цієї статті для відображення проблеми права людини на інформацію вважаємо, наступне: вона визначає громадян і громадські організації (з яких і формується склад громадських рад) повноправними суб'єктами інформаційних відносин поряд із органами публічної влади (які, до того ж, згадуються тут на останньому місці). І тим самим створює умови для повноцінного функціонування механізму держави саме як мережевого управління з рівноправністю його головних суб'єктів – суспільства і держави.

Оскільки право на інформацію, як і взагалі будь – яке з прав людини, має значення лише за умов його гарантій у законодавстві держави, вважаємо за необхідне відзначити тут також статтю 7, яка якраз і стосується гарантії права на інформацію. Принципово важливою у цій статті ми вважаємо частину другу пункту 2: «суб'єкт інформаційних відносин може вимагати усунення будь – яких порушень його права на інформацію» [12]. Саме можливість захисту своїх прав суб'єктом інформаційних відносин через вимогу усунення порушень (причому, будь – яких) його права на інформацію є на наш погляд, важливою складовою механізму держави в умовах інформаційного суспільства. Адже ця правова норма (точніше, її дотримання) дозволяє різним суб'єктам державного механізму бути його рівноправними частинами на період виконання частини повноважень держави, а також під час інформаційного контакту із публічною владою. Публічній владі у свою чергу, ця норма закону дає можливість відстоювати свої законні права, пов'язані із безпосереднім здійсненням управлінської діяльності (зокрема, за допомогою громадських рад).

У зв'язку із цим звертає увагу на зміст статті 27 Закону: щодо відповідальності за порушення права на інформацію відповідно до норм цивільного, адміністративного і кримінального права [12]. Її значення для ефективного функціонування механізму держави полягає у двох аспектах: а) можливості для суб'єктів інформаційних відносин застосовувати цю норму для попередження правопорушення. Тобто для інформування потенційного правопорушника, а також громадськості щодо згаданої вище відповідальності у випадку вчинення ним незаконних дій; б) можливості для суб'єктів інформаційних відносин застосовувати цю норму для захисту права на інформацію у випадку здійснення правопорушення.

Далі за змістом закону звертаємо увагу на його другий розділ: «Види інформації» [12]. Серед цих видів, перелічених у статті десятій. Вважаємо важливим інформаційний масив, позначений як «правова інформація» [12]. Детальний зміст цього поняття розкрито у статті 17 [12]. На правову інформацію ми звернули увагу у розвиток нашої думки щодо важливості для кожного суб'єкта інформаційних відносин вимагати відновлення своїх порушених прав у сфері інформації. Адже саме доступність правової інформації, тобто «будь – яких відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо» [12] є запорукою такого ефективного захисту. А значить, запорукою ефективної дії механізму держави. як такого, що повинен функціонувати на основі права.

Наостанок розгляду значення закону України «Про інформацію» для ефективного функціонування механізму держави в умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства звертаємо увагу на дві статті – 28 і 30, які належать до Розділу IV «відповідальність за порушення права на інформацію» [12]. Значення статті 28 для ефективного функціонування механізму держави вважаємо, полягає у визначенні переліку заборонених дій, пов'язаних з інформаційною діяльністю (і відповідно, із реалізацією права на інформацію), які здатні розхитати механізм держави. Значення ж змісту статті 30 навпаки,

покликано захистити учасників інформаційних відносин (і суб'єктів механізму держави) від неправомірних обвинувачень при виконанні ними своїх функцій у процесі здійснення публічної влади [12]. Тобто сприяти ефективному – без порушення законних прав людини – функціонуванню механізму держави.

Наступний нормативно – правовий акт, що розкриває взаємозв'язок і взаємозалежність механізму держави і прав людини – Закон України «Про звернення громадян». Його правова основа: стаття 40 Конституції України, що визначає право громадян України на звернення до органів і посадових осіб публічної влади з правом отримання відповіді на них [11]. Приєднуємося до думки про велике позитивне значення цієї конституційної норми. Адже ефективний зворотній зв'язок громадян і держави завжди був запорукою ефективності механізму держави, належного виконання усіма його складовими своїх функцій щодо прав людини [12].

Для подальшої реалізації згаданої вище конституційної норми було прийнято Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. [13]. Для ефективного функціонування механізму держави в умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства важливим на наш погляд, є наступні положення закону. Стаття 4 закону визнає можливість для громадян оскаржувати дії (бездіяльність) публічної влади як такі. Тобто є найважливішою для ефективного функціонування механізму держави. Частини друга й третя статті 4 визначають право громадян оскаржувати рішення, дії (бездіяльність) публічної влади, що призвели до порушення прав громадян та/або створили перешкоди для здійснення громадянами їхніх прав, свобод і законних інтересів [13]. Ця можливість підкріплюється застосуванням наступних правових норм. По – перше, заборони відмови прийняття та розгляду звернення, якщо воно оформлене належним чином і подане у встановленому законом порядку (стаття 7, частина перша). По – друге, заборони переслідування громадян за подання звернення і неприпустимість примушення їх до його подання (стаття 9) [13].

Таким чином, положення, що містяться у вищезгаданих статтях, можуть бути використані громадянами для захисту свого права на інформацію від дій або бездіяльності публічної влади. А значить, можуть бути віднесені до правових гарантій ефективного функціонування механізму держави в умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства.

Незважаючи на вищезазначені позитивні моменти щодо правових можливостей захисту права на інформацію, і відповідна стаття Основного Закону нашої держави, і Закон «Про звернення громадян» має ваду, істотну в умовах формування й подальшого розвитку інформаційного суспільства: вона визначає право громадян лише на усні та письмові звернення, не визначаючи такого права щодо звернень електронних. Так, частиною першою статті 3 згаданого вище закону звернення визначається як пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги, викладені в письмовій або усній формі [13]. Тобто не передбачають можливості подання звернень в електронній формі.

Крім того, законом не передбачено таку форму звернень як петиції. А це суттєвий момент, пов'язаний із функціонуванням державного механізму в інформаційному суспільстві, для якого, як зазначалося вище, є характерним суттєве «роздержавлення» суспільного життя. Тобто зменшення (й зміна форм) впливу держави на суспільство. Така ж форма звернень як пропозиції (зауваження), що є найбільш близькою до петиції, передбачає лише корегування громадянами публічного управління за збереження ініціативи держави у вирішенні суспільних справ. Доказом цього нашого твердження вважаємо формулювання пропозиції (зауваження) у частині другій статті 3 як поради, рекомендації та публічного висловлення думок щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян [13]. І хоча ця форма зворотнього зв'язку громадян і держави, яка перейшла у законодавство України із законодавства СРСР і УРСР [16; 17], є безумовно важливою для механізму держави, вона на нашу думку, не може замінити петицію як вимогу громадян до влади [18, с. 21 – 22. 23]. Причому вимогу саме колективну. Тобто відображення іншого, вищого типу відносин громадян і держави.

Саме для правового визначення цього питання в умовах процесів інформатизації України на межі ХХ – ХХІ ст. у 2015 р. було внесено зміни до закону «Про звернення громадян». Зміни полягали у додаванні до тексту закону статті 23.1 «Електронна петиція, порядок її подання та розгляду» [13].

Для захисту права громадян на інформацію мають значення наступні частини цієї статті: а) невідкладний розгляд електронної петиції із зазначенням граничного терміну (10 днів) з дня оприлюднення інформації про початок розгляду петиції (частина дев'ятнадцята); б) «у відповіді на електронну петицію повідомляється про результати розгляду порушених у ній питань із відповідним обґрунтуванням» (частина двадцять третя) [13]; в) оприлюднення відповіді на електронну петицію не пізніше наступного робочого дня після закінчення розгляду петиції на офіційному веб – сайті органу, якому вона адресована (частина двадцять четверта) [13].

Нарешті, третій нормативно – правовий акт України, який ми вважаємо за необхідне розглянути стосовно захисту права на інформацію як запоруки ефективного функціонування механізму держави в умовах інформаційного суспільства – це Закон України «Про порядок доступу до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. [15]. Тут насамперед звертаємо увагу на частину першу статті 2: «метою цього Закону є забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації» [15]. Її значення для захисту права на інформацію вважаємо, полягає у декларуванні створити відповідний механізм для реалізації права на інформацію. А значить, можливість використовувати цей закон для захисту вищезгаданого права.

У розвиток цих положень звертаємо увагу на пункт перший частини першої статті 4 щодо прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень [15]. Враховуючи визначення суб'єкта владних повноважень у частині четвертій статті 1 закону України «Про інформацію» не тільки як органу державної влади та місцевого самоврядування, а й іншого суб'єкта, що здійснює управлінські функції (у тому числі на виконання делегованих повноважень) [12], стверджуємо, що стаття 4 Закону України «Про доступ до публічної інформації» таким чином створює умови для ефективної діяльності механізму держави саме в умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства.

Для висвітлення питання щодо захисту права на інформацію у вищезгаданому законі велике значення мають вважаємо статті розділів третього («суб'єкти відносин у сфері доступу до публічної інформації»), четвертого («реалізація права на доступ до інформації за інформаційним запитом») і п'ятого («оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації») [15]. Значення розділу III (статті 12 – 18) полягає у тому, що тут вводиться і визначається поняття «запитувач» і «розпорядник» як суб'єкти відносин у сфері доступу до публічної інформації (стаття 12) [15]. Особливо важливим для ефективного функціонування механізму держави в умовах інформаційного суспільства є на нашу думку те, що до розпорядників інформації у статті 13 віднесено не лише суб'єкти владних повноважень – органи державної влади і місцевого самоврядування, а й «особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором» (пункт третьої частини першої) [15]. Тобто тут відображено вважаємо саме механізм держави постіндустріальної епохи, про особливості й складові частини якого йшлося вище. Крім того, до поняття «механізм держави» у його новому значенні має стосунок зміст пункту третього частини першої статті 12. Тут суб'єктом відносин у сфері доступу до публічної інформації визначено структурний підрозділ або відповідальну особу з питань доступу до публічної інформації розпорядника інформації [15]. Тобто елемент управління, що безпосередньо стосується механізму держави в умовах інформаційного суспільства. Причому подальші статті розділу – чотирнадцята і п'ятнадцята – детально визначають порядок оприлюднення інформації розпорядниками й їхні обов'язки [15]. Визначаючи у такий спосіб правові рамки механізму держави.

Значення розділу IV (статті 19 – 22) для захисту права на інформацію полягає у: а) юридичному визначенні права колективного та індивідуального інформаційного запиту до розпорядника інформації у довільній формі (незалежно від того, чи стосується запит особисто запитувача) без пояснення причин подання такого запиту (стаття 19); б) визначенні умов відмови та відстрочки у задоволенні права на інформацію (стаття 22) [15].

Для ефективного функціонування механізму держави ці правові норми мають наступне значення: а) вони охороняють права всіх суб'єктів державного управління незалежно від їхнього правового статусу на отримання інформації, необхідної для їх успішної управлінської діяльності; б) вони дозволяють захищати право на інформацію у випадку його порушення з боку будь – кого (як суб'єктів так і несуб'єктів управлінських відносин). У розвиток цього розділ V (статті 23, 24) визначає порядок оскарження дій та бездіяльності розпорядників інформації [15]. Для захисту права на інформацію тут має ключове значення стаття 23, яка визначає право і порядок оскарження дій та бездіяльності розпорядника інформації. Для ефективного функціонування механізму держави в умовах інформаційного суспільства статті розділу V мають наступне значення: по – перше, вони визначають відповідальність за дії (бездіяльність), що призвели до порушення прав громадян у сфері інформації. А значить, вносять свій внесок у ефективність дії державного механізму. По – друге, порядок оскарження таких дій (бездіяльності) сам по собі є частиною механізму держави.

7. Перспективи подальшого розвитку досліджень

Перспективами подальших наукових досліджень є дослідження трансформації механізму держави в умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства залежно від форм державного правління, устрою і суверенітету самої держави. Так, за демократичної форми державного правління (полікратії) механізм держави перешкоджає узурпації влади і сприяє реальній політичній участі громадян в управлінні державою. За авторитарної форми правління (монократії) механізм держави сприяє успішній імітації демократичних процедур і децентралізації влади, забезпечуючи таким чином, стійкість авторитарного режиму.

За умови унітарного устрою держави державний механізм забезпечує необхідну єдність держави, водночас сприяючи ефективній діяльності місцевого самоврядування. Те ж саме правило діє за умови федеративного державного устрою (з додаванням сюди ефективності влади суб'єктів федерації) [7, с. 111].

В умовах постіндустріального (інформаційного) суспільства, коли суверенна держава зазнає дедалі відчутного впливу з боку внутрішніх і зовнішніх політичних акторів. Великого значення набуває проблема наявності державного устрою, що є адаптованим до швидких й радикальних змін політичної ситуації в державі. На нашу думку, таким новим державним устроєм є полідержава: а) співіснування у межах єдиної держави – федеративної або унітарної – адміністративно-територіальних одиниць (регіонів) з різним політико-правовим статусом; б) зміна цього статусу відповідно до вибору місцевого населення шляхом місцевого референдуму [19, с. 112]. В унітарній державі це наявність всередині держави регіонів зі звичайним та спеціальним статусом (Італійська Республіка). У федеративній державі це наявність всередині держави суб'єктів федерації – областей, штатів, провінцій – і федеральних (союзних) територій, що керуються централізовано федеральною владою держави (Республіка Індія; у минулому – Сполучені Штати Америки).

У випадку повернення до такого устрою держав, де він колись був, а також появи на політичній карті світу нових таких держав державний механізм інформаційного суспільства може бути вдало застосований до згаданих вище політичних реалій через наявність у ньому елементів централізації і децентралізації, участі громадян у виробленні політичних рішень (у першу чергу, у визначенні статусу конкретного регіону у складі держави), а також інформаційного контакту держави з громадянами для успішного функціонування у складі держави різних регіонів із різним політико-правовим статусом та їх взаємодії між собою і з

державою, складовою частиною якої вони є. Державний механізм в умовах різного політико – правового статусу регіонів держави є перспективним напрямом наукових досліджень у вищезгаданому напрямку.

8. Висновки

Механізм держави є найнеобхіднішою умовою її функціонування як головного елементу політичної системи суспільства. Враховуючи наявність двох інших складових політичної системи – громадянського суспільства і місцевого самоврядування – механізм держави слід розуміти у двох значеннях: вузькому й широкому. У вузькому значенні механізм держави – це сукупність органів і посадових осіб державної влади – для здійснення владних функцій. Виникнувши разом із державою, державний механізм виконував, виконує і буде виконувати (допоки держава буде існувати як соціальне й політичне явище) найважливішу функцію державного управління: стабілізацію ситуації у суспільстві і примирення інтересів різних соціальних груп. І тут механізм держави набуває більш широкого значення: системи комунікації держави, громадянського суспільства і місцевого самоврядування.

В умовах появи і подальшого розвитку постіндустріального (інформаційного) суспільства на межі ХХ – ХХІ ст. ця система на нашу думку, включатиме три наступні елементи: а) власне управлінський апарат (бюрократію); б) участь громадян в управлінні державними справами через пряму (референдум, вибори, опитування збори за місцем проживання) і представницьку (депутати, обрані громадянами) демократію в) зворотній зв'язок влади і громадян. У першу чергу через електронну комунікацію.

Таке ускладнення механізму держави потребує уваги щодо дотримання прав громадян у сфері інформації. Мова йде про право на інформацію – можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів (частина перша статті 5 Закону України про інформацію) [12]. Законодавство України що відображає це питання, приділяє увагу таким аспектам:

1. Визначення права громадян на інформацію, зокрема, право громадян на інформаційний запит;
2. Умови отримання відповіді на інформаційний запит і обмеження надання інформації на запит громадян;
3. Відповідальність за порушення права на інформацію;
4. Право громадян на звернення до влади, зокрема право на електронні петиції.

Список літератури:

- 1) Пільгун Н., Бурбеза В. (2017). Поняття «механізм держави» у сучасній юридичній думці. Юридичний вісник, 43 (2), 46 – 51, <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/11778/15682>;
- 2) Пільгун Н., Хомченко О. (2016). Особливості механізму держави в Україні. the Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права, 24, 62 – 67. <http://easternlaw.com.ua/uk/konstitucijne-pravo/pilgun-n-v-homchenko-o-v-osoblivosti-mexanizmu-derzhavi-v-ukra%D1%97ni> ;
- 3) Косілова О. (2016). Механізм правової держави: принципи функціонування, тенденції розвитку в сучасній Україні. Інформація і право, 1 (16), 92 – 101. <https://ippi.org.ua/kosilova-oi-mekhanizm-pravovoi-derzhavi-printsipi-funktsionuvannya-tendentsii-rozvitku-v-suchasnii-u> ;
- 4) Сімутін В. (2014). Інститути держави як складові елементи механізму сучасної держави. Наук. вісн. Ужгород. нац. ун – ту, Сер.: Право. Вип. 27, т. 1, 54 – 57. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/350.pdf>;
- 5) Тихомиров О., Мікуліна М., Іванов Ю., Породько В., Барчук В., Косілова О., Радовецька Л. та ін. (2016). Теорія держави і права. Київ: КОНДОР-ВИДАВНИЦТВО, 332. <https://www.academia.edu/41639068> ;

18 Каніщев Григорій Юрійович: Механізм держави у контексті прав людини в умовах інформаційного суспільства

6) Мей К. Інформаційний капітал, власність і робоча сила. Доступно за адресою: <https://commons.com.ua/>

7) Каніщев Г. (2023) Механізм держави в умовах інформаційного суспільства. The 11th International scientific and practical conference “Integration of science as a mechanism of effective development” (November 28 - December 01, 2023) Helsinki, Finland. International Science Group. 2023, 108 – 113, doi: <http://doi.org/10.46299/ISG.2023.2.11>.

8) Мережеве управління. Доступно за адресою: <http://e-pidruchniki.com;>

9) Типове положення про громадську раду при центральному, місцевому органі виконавчої влади (2004). Постанова Кабінету Міністрів України № 378. 15.10.2004. Доступно за адресою: [https://www.kmu.gov.ua/npras/10242020;](https://www.kmu.gov.ua/npras/10242020)

10) Линьов, К. (2016) Інформаційне забезпечення державного управління та державної служби.

11) Конституція України. Київ: ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ, 42. https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/246958/mod_resource/content/0/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf;

12) Про інформацію (1992). Закон України № 2657 – XII. 02.10.1992. Доступно за адресою: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

13) Про звернення громадян (1996). Закон України № 393/96 – ВР 02.10.1996. Доступно за адресою: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

14) Право на звернення громадян. Доступно за адресою: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygu/438-pravo-na-zvernennya-gromadyan>;

15) Про доступ до публічної інформації (2011). Закон України № 2939 – VI. 13.01.2011. Доступно за адресою: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> ;

16) Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (1977). Доступно за адресою: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77#Text> ;

17) Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки (1978). Доступно за адресою: [https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%8F_\(%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD\)_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B8_\(1978.04.20\)](https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%8F_(%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD)_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%A0%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B8_(1978.04.20)).

18) Нестерович В. (2011). Конституційно – правові засади здійснення впливу громадськості на прийняття нормативно – правових актів в Україні. Бюлетень Міністерства юстиції України, 3, 32 – 41. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=bmju_2011_3_7.

19) Каніщев Г. (2021). Ідея полідержави у державному управлінні інформаційного суспільства. Актуальні питання сучасного соціогуманітарного знання. XI Міжвуз. наук. – практ. сем. Зб. наук. доп. Вип. 11. Х.: ХАІ, 2020. С. 112 – 114.

The mechanism of the state in the context of human rights in the conditions of the information society

Hryhoriy Kanishchev

Department of Law, Faculty of Humanities and Law, National Aerospace University named after M.E. Zhukovsky "Kharkiv Aviation Institute". Kharkiv, Ukraine.

ORCID 0000-0001-6032-8778

Abstract: the article analyzes the changes occurring in the state mechanism in connection with the formation and further development of the information society. The definition of the information society as a system of human relations in the conditions of rapid development of information and computer technologies is presented. It is noted that the formation and further development of the information society causes the problem of adjustment (adaptation) to it of all aspects of human life. It is argued that such an adaptation applies, in particular, to the political system of mankind. First of all, its main element is the state. Its further evolution in the conditions of the information society is closely related to network management. That is, a system of horizontal connections between individual elements of the state and the state with two other elements of the political system of society - civil society and local self-government. The problem of network management as a key to the successful functioning of the political system is connected with the concept of "state mechanism". At the same time, the mechanism of the state is actually identified with network management. The mechanism of the state, in turn, is considered as a system consisting of the following three elements: a) state apparatus (bureaucracy); b) participation of citizens in the management of state affairs; c) communication (primarily electronic) of citizens and the state. This interpretation of the concept of "state mechanism" and its identification with network management is connected with the changes introduced by the information society in the functioning of the state as a political institution. At the same time, state legislation on communication between citizens and the state is considered - on the example of Ukraine. These are the laws of Ukraine "On information", "On access to public information", "On appeals by citizens". The further development of the state in the conditions of the information society, taking into account the factor of the mechanism of the state as network management, is connected with the study of various forms of state government and state structure: polycracy, monarchy, unitary and federal state (federation). Attention is drawn to the importance of the state mechanism in the conditions of a polystate: a unitary or federal state, which includes territories (regions) with different political and legal status. It is noted that conducting research in this direction is a relevant and necessary scientific search.

Keywords: state mechanism, human rights, information society.
